

EESTI
A 無 O

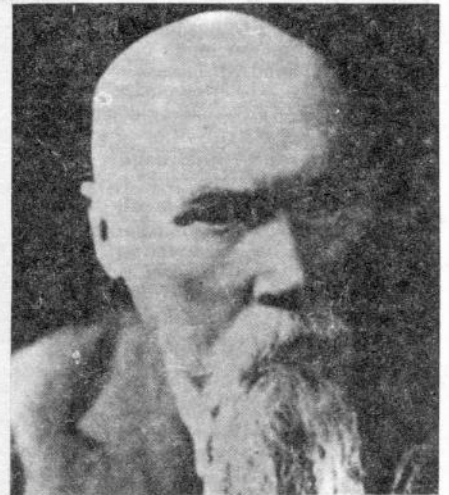
SÕNUMI
TOOJA

Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi infoleht
Ilmub 1989. a. jaanuarist.

Nr. 21-22 November 1989

Hind 40 kop.

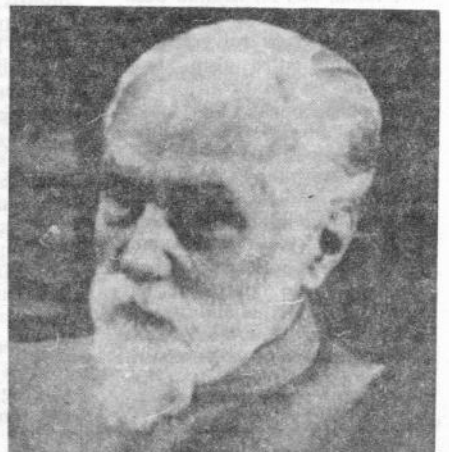
TAASASUTATI EESTI ROERICHI-SELTS



Nikolai Roerich (1874-1947)



Juri Roerich (1902-1960)



Svjatoslav Roerich (s. 1904)

18. novembril s.a. oli Heliloojate maja saali Tallinnas kogunenud umbes paarsada inimest Eesti Roerichi-Seltsi asutamiskoosolekule. Roerichi-Seltsi näol on nüüd taas ka Eestis olemas organisatsioon, mis osaleb 1930-tel aastatel Nikolai Roerichi algatatud rahuliikumises deviisi all „Rahu kultuuri kaudu!“ Seltsi esmaseimaks tegevussuuniseks on Nikolai Roerichi ning Roerichite perekonna teiste liikmete loomingut ja ideede tutvustamine, et selle kaudu taas elustada ja aktualiseerida kõrgemaid vaimseid ja eetilisi väärtusi, mis muudaksid meid ennast, meie elu inimlikumaks. EAO-d esindasid koosolekul SVEN GRÜNBERG ja MÄRT LÄXNEMETS. Koosolekul loeti ette EAO esimehe LINNART MÄLLI tervituskõne, mille teksti alljärgnevalt avaldame.

Lugupeetud Eesti Roerichi-Seltsi liikmed!

Mul on au teid tervitada Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi ja Tartu Ülikooli orientalistikakabineti nimel. Eesti Roerichi-Seltsi taasasutamine on sündmus, mille tähtsust on raske üle hinnata. Kõigepealt kas või sellepärast, et see selts kunagi ju eksisteeris; järelikult on tegemist uue sammuga vana väärtusliku taastamise pikas reas, mis iseloomustab meie viimaste aastate ühiskondlikku elu. Kuid Roerichi nimi viitab nähtusele, mis on erakordne ka palju laiemas kontekstis, see nimi toob meelde need väärtused, mis iseloomustavad inimeksistentsi kõrgemaid tasemeid. Mul ei ole vaja siin rääkida Roerichi perekonna osast XX sajandi maailmakultuuris, kõike seda teate te paremini kui mina. Kuid tahaksin toonitada seda osa, mida Roerichid on andnud eesti orientalistikale.

Viitan siin eelkõige Juri Roerichile, Nikolai Roerichi pojale, väljapaistvale tibetoloogile ja budoloogile. Lõpetasin äsja tema „Tiibeti-sanskriti-vene-inglise“ sõnastiku sanskriti indeksi redigeerimise, mis ilmub sõnaraamatu 11. köitena. Tegin seda tööd Roerichi õpilase, sõnastiku üldtoimetaja Juri Parfionovitši palvel. Toimetamine viis mõtted ikka jälle Juri Roerichile, sellele gigantsele tööle, mida tema ükski ja üksinda suutis teha. Ning Teadmise kestvusele ja jätkuvusele, ülekandumisele. Õpetajalt õpilasele väga pikas reas. Sest olen ise tiibeti keelt õppinud just Juri Parfionovitši juures, seega, sõندان väita, on Juri Roerich minu tiibeti keele vanaisa. Olen neid teadmisi Tartus edasi andnud, järelikult on nii ülikoolis kui ka Orientaalseltsis Roerich ikka elav.

Nüüd on Roerichite elutöö levitamiseks meil loodud uued võimalused. Usun, et taasasutatud selts suudab palju korda saata, isegi seda, mis esialgu tundub võimatu. Soovin Eesti Roerichi-Seltsile edu tema tegevuses ja loodan koostööle Eesti Akadeemilise Orientaalseltsiga.

LINNART MÄLL
EAO esimees

Novembri algul naases kuuajaliselt reisilt Hiina RV-i EAO esimees hr. Linnart Mäll, kes viibis seal koos abi-kaasaga Liaoningi provintsi sõprusühingu, Hiina Konfutsiuse Fondi, Lõuna-Korea Konfutsianistliku Ühingu jt. organisatsioonide kutsel. L. Mäll osales kahel Konfutsiuse 2540. sünniaastapäevale pühendatud konverentsil ning pidas läbirääkimisi Eesti-Hiina kultuuri- ja majandussidemete edendamiseks. „Sõnumitooja“ usutluses jagab ta teiega, head lugejad, oma värsked muljeid sellest iidsest ja taasuuenevast maast.

Mis mõtete ja plaanidega asusid Tartust Hiina poole teele?

Asusin teele mõttega, kas Hiina on praegu see, mida oleme ette kujutanud või mitte.

Kas Hiina on selline, nagu Sa ette kujutasid?

On ja ei ole ka. Arvasin ausalt öelda Hiinast vähem, kui ta tegelikult on. Ei uskunud, et seal on vana kultuuri nii palju järel ja arvasin, et Hiina on vähem modernistlik kui ta tegelikult on. Mõlemad küljed rabasid.

Kuuldavasti oli Su reisi programm väga tihe. Oli see kõik ette paika pandud või tuli kohapeal palju korrektsiivteha?

Üldiselt oli tõesti kõik ette paika pandud. Aga üllatusi oli sellegipoolest kuhjaga. Kui vastuvõtjad said aru, et tunnen huvi eelkõige muistse kultuuri vastu, püüti näidata kõike, mis võimalik. Hiinlased üldse, töötagu nad nii tehnokraatlikel aladel kui tahes, hindavad kultuuri ja saavad aru selle väärtustest. Kuid mina ei saa aru eestlastest, kes käivad Hiinas ainult Läänt otsimas. Neid on viimasel ajal paraku palju.

Keda Sa silmas pead?

Noh, ikka neid, kes arvavad, et tasub käia ainult Lõuna-Hiinas Hongkongi piirialadel, näiteks Shenzhenis. Kujutage ette linna, mis on rajatud absoluutselt kultuuritule pinnale. Ja seal käivad nagu palverännakul Tartu inimesed! Kuulsin, kuidas hiinlased ise suhtuvad sellesse uudismonstrumisse, kus elavad juurtatud inimesed, kus puudub peaaegu täiesti side iidse kultuuriga. Lausa häbi hakkab Tartu pärast, et mõned meie linna juhid ei mõista, mis on Tartu, vana kultuurilinn, ja püüavad Tartust teha mingit erimajandustsooni. Hiinlased pole oma vanu kultuurikeskusi erimajandustsoonideks ümber muutnud. Selles ilmneb nende tarkus. Ja ega ma Tartu juhte tegelikult tahagi süüdistada, vaid pigem nende konsultante, kes sellel lainel on lootnud lihtsalt Hiinas ära käia. Aga mis hinnaga Eestile, Tartule!

Mis kanti Hiinas peaksid Sa Tartule sobivaks koostööpartneriks?

Selleks võiks eeskätt olla muidugi Qufu, Konfutsiuse kodulinn. Veendusin, et see on tõesti Hiina kultuuri süda, samal ajal ei ole linn Tartust kuigi palju suurem, mis on Hiina mõtteid arvestades hämmastav. Qufus on tõesti tunda tuhandete aastate pikkuse hiina kultuuri hõngu, samal ajal on tegemist väga moodsa linnaga. Pole vaja otsida erimajandustsoone, et näha Hiina majanduse õitsengut. Seda võib Hiinas näha igal pool. Kuid niisugune kultuuritase, mida

Hongkongi eeskuju. Seal on jõudnud arusaamisele, et just konfutsianism on üks tegureid, mis pani nende maade majanduse intensiivselt arenema. Tundub, et vähemalt osa Hiina juhtidest püüab Hiinat päästa marksismist ja viia tagasi konfutsianismile. Kuigi tegelikult on konfutsianism Hiinas kogu aeg elav olnud.

Kas sellesuvised sündmused ei tähenda tagasilööki?

Minu meelest see ei ole tagasilööki. See on kommunistide, tahaks loota, viimane katse ennast päästa. Sündmus oli muidugi traagiline, kuid Hiina kultuuri-

Kas Hiinas on marksistliku ideoloogia mõju rava hulgas suurem kui meil?

Ma ei märganud üldse selle mõju. Meil vähemalt vaieldakse sellele vastu, aga see juba näitab, et seda ideoloogiat peetakse millekski arvestatavaks. Tavalise intelliigentse hiinlase jaoks pole marksismi lihtsalt olemas. Meil on linnades ja ametiasutustes kõikjal endiselt üleval Lenini kujud ja Gorbatsõvi pildid. Hiinas nägin ainult ühte pünast kujutist — Mao pilti Taevase Rahu väljakul. Eks see räägi iseenda eest.

Kuidas seletad Hiina majanduslikku hüpet viimase kümnendonna aasta jooksul?

Kõigepealt sellega, et ohjad lasti tõesti lõdvemaks. Ei usu, et neid enam pingutada oleks võimalik, isegi kui tehtaks katset. Teiselt poolt aga hiinlaste töökoos. Meie, kes me IME-t ootame, peame mõistma, et saame midagi taolist korda saata vaid siis, kui suudame sama palju töötada: kuuepäevane töönael, puhkuse peaaegu täielik puudumine — ainult nii on see võimalik. Ka Jaapan ja Lõuna-Korea tegid majanduslikku imet nõnda, mitte lauluväljakul lauldes ega tänavatel kisades. Tegelikult on ka Euroopa maade majanduslik edu kaugemas minevikus tulnud ikka tööst ja ainult tööst. Ei saa aru, miks see meie peaks tulema vaid heade unistuste ja suupruukimise tulemusena. Me ei saa arugi kuivõrd oleme muutunud *homo sovieticus*'teks, venestunud kõige halvemas mõttes. Venelaste arvukaid häid jooni pole me paraku tihti peale osanud märgata, veel vähem üle võtta.

Milliseid häid jooni oleks meil Sinu arvates hiinlastel üle võtta?

Eelkõige töökust. Ja kodumaa-armastust. Ja kultuuriarastust. Ja usku enesesse. Ja arusaamist, et miski on kõrgem kui ajalik elu. Ning veel tahaksin toonitada hiinlaste sirgjoonelisust. Seda, mida juba Konfutsius rõhutas. Hiinlased on tõesti sirge ja aus rahvas. Ei näinud, et keegi oleks näiteks kas või suvistest sündmustest rääkides keerutanud või kavaldanud. Ärge uskuge neid, kes väidavad, et hiinlaste iseloomujooneks on jäneshaakide tegemine ja keertamine.

Aga vähemusrahvuste probleem Hiinas?

Hiinas on palju vähemurahvusi. Enamalt jaolt ei ole nad Hiinasse inkorporeeritud, vaid nad on kas Hiina ise vallutanud ja siis Hiina koosseisu jäänud, või on nad hiinlaste seas juba ammusest aegadest elanud. Probleemid on muidugi olemas. Hiinlased on niivõrd veendunud oma üleolekus (see on võib-olla üks nende negatiivsemaid iseloomujooni), et nad ei püüa vähemurahvusi vägivaldselt assimileerida. Veelgi enam, kui hiinlaste perekondades lubatakse vaid üht last, siis vähemurahvuste kohta see piirang ei kehti.

(Järgneb)

HIINA NAGU TA ON



LINNART MÄLL ja SIGNE ANNSOO Chaoyangi lähedal Fööniks-linnu mäel.

kohtasin Qufus, on tõepoolest hämmastav. Seda ei kohta võib olla mitte kusagil mujal maailmas.

Kuidas elab Konfutsiuse õpetus tänapäeva Hiinas?

Kultuurirevolutsiooni käigus püüti konfutsianismi hävitada. Konfutsianistlike mälestusmärke purustati rohkem kui budistlike ja taoistlike. Praegu on kõik taastatud. Üldse hämmastab Hiina sellega, et suudab purustatu momentaalselt taastada. Niisugune kultuur ei hävi. Kuid konfutsianism ei ole religioon. See on pigem elustiil. Seda ei ole kommunistid kunagi hävitada suutnud. See elab, on ja jääb.

Kas need konverentsid, millest Sa osa võtsid, olid ka ehk kuidagi seotud konfutsianismi taastamise lainega?

Aga muidugi. Hiina järgib praegu oma edukate naabrite — Lõuna-Korea, Jaapani, Taivani,

potentsiaali arvestades siiski vaid pinnavirvendus. Usun, et peagi avatakse Taevase Rahu väljakul mälestussammas seal hukknutele.

Kuidas õnnestus kommunistidel Hiina kultuuritraditsiooni tugevust arvestades üldse võimule pääseda?

Ainult tänu mõnede sündmuste traagilisele kokkulangemisele. Ühelt poolt Jaapani kallaletung nõrgestas Hiina vabariikliku valitsuse — Guomindangi positsiooni, teiselt poolt toetas Nõukogude Liit kommuniste. Ei maksa unustada, et Nõukogude väed olid pärast II maailmasõda nii Lääne- kui ka Põhja-Hiinas. See otsustaski asjade käigu. Guomindang pidi taanduma Taivani. Kuhu Taivan on jõudnud, teame kõik. Siin ei saa jätta märkimata, et elasime Pekingis mõni päev meeldivas väikehotellis, mis oli rajatud majja, mis kuulus kunagi Jiang Jiesshile — Hiina Vabariigi presidendile.

Usbekimaale, nagu igale poole mujalegi, võib sõita väga mitmel põhjusel: võib sõita ametireisile, kaubareisile või poliitikat teema, aga ka külla või lihtsalt vaatama. Just viimasel põhjusel asus oktoobri keskpaiku Tartu Reisi- ja Ekskursioonibüroo vahendusel lõuna poole teele väike reisihiimuline seltskond EAO liikmeid.

Usbekimaast ja üldse Kesk-Aasiast on massiteave viimasel ajal kippunud jätma kaunis halba muljet. Poliitilise ärkamise taustal serveeritakse Kesk-Aasiat enamasti kui paadunud vanameelsuse kantsi. Usaldust selle kandi vastu ei ole suurendanud ei Rašidovi mustade afääride paljastused ega lood veristest sündmustest Fergana orus. Lisaks võime aeg-ajalt lugeda kuulda ähvardavast „islami ekspansioonist“, „slavaivi-turgi alliansist“ jms. Kuid oma kurvastavalt lühikesi reisi kestel võisime veenduda, et on olemas teine, sovjetiseerunud ja allakäänud N.L. puuvillaproovintsi hoopis erinev Usbekimaa, see Usbekimaa, kus päike paistab aastast üle 300 päeva, kus elavad rõõmsad ja külalislahked inimesed, maa, mis on aastatuhandete vältel olnud maailma tähtsamaid kultuurikeskusi ja mille ajaloomälestiste ees kahvatavad nii mõnedki teised, mida meil on harjutud maailmaimedeks pidama.

Esmane valdav mulje Usbekimaast on tunne, et oled tõesti sattunud Idamaale. Seda adud nii tänapäevases Taškendis, särkevas ja temperamentses Samarkandis kui ka Buhhara aristokraatlikus vanalinnas. Ilmas, veel enam aga inimestes, tänavapildis, arhitektuuris, üldises olustikus on miski, mis otsekohe haakub meele ettekujutusega muhameedlikust Idast, toob silme ette kunagi loetud „1001 öö juttude“ õhustiku.

Kõige ehedamal kujul tunned idamaisust loomulikult turul: vürtsilõhnad, puuviljakuhjad, melonite-arbuuside mäed ja muudugi käsitöömeistrite ja kaubitsejate eredad kujud ning kaubitsemise ise. Üldises virr-varris suurendavad segadust sealsamas kaubaridade vahel sõitvad (kihutavad) autod. Giidi sõnutsi on „eesliid rooli taga“ välja vahetanud endisaegade väärivad koor-maloomad: sealsed juhid eelistavad kõigist autojuhtimiseks vajalikest liigutustest tõesti enam vajutamist gaasipedaalile ja signaalnupule. Jalakäija vaadaku ise, kuis hakkama saab. Turul käik on aga psühholoogiakool: juhtud kusagil ebaleva näoga seisatama, hakkavad müüjad igast suunast viipama, püüdes üksteise võidu selgeks teha, et oled maailma õnnetuim inimene, kui temalt kaupa ei osta. Jättes äri ajamata või pooleli, tunned end lausa lurjusena. Nii on, kui lased välja paista võõrastust ja kogenematust. Seevastu müüjaga asjalikult juttu tehes, maast ja ilmast rääkides kujuneb vastastikune sümpaatia, ja kui jutt lõpuks ostmisele läheb, jäetakse rosinakilost rõõmuga rubla alla. Idamaist turul saadaksegi põhiline rahuldus suhtlemisest; kau-

bategimine on meeldiv, ei sugu-gi kohustuslik lisand.

Usbekid on suhtlemisaltid ka mujal: tänaval, kaupluses, tšaihanas astutakse kompleksitult juurde ja küsitakse — kust olete? Vastusele — Eestist — järgnes vähemalt mõnelauselne juttuajamine poliitikast. Ükski usbekk, kellega vestlesime, ei kippunud meid ei fašismis ega ekstermismis süüdistama. „Eesti asjaga“ oldi kursis, suhtumine oli sada protsenti mõistev ja toetav. Veendusime, et meie rahvaid seob üks kuri saatus ja ühine eesmärk. Rahvalikumine näksee sealmaal tõesti hoogu võtvat.

REIS ORIENTI

Pühapäeval, 15. oktoobril jäi meie grupil Taškendis ära plaaniline linnaekskursioon, sest kesklinn oli blokeeritud miilitaist — toimus mingi rahvusliku organisatsiooni korraldatud miiting. Mis seal täpselt juhtus, me teada ei saanudki, kuid venelannast güidil, kes vähemasti jutu järgi paistis esindavat meilgi tuttavat „internatsionalistlikku“ meeletust, näis olevat põhjust ärevuseks.

Taškendi tänase näo loob eeskätt kaasaegne arhitektuur — suurem osa sädalinnast on ehitatud peale 1966. aasta maavärinat. Buhhara ja Samarkand on aga tõelised linn-muuseumid,

ootamatult teda ennast — Buhhara „maskotti“ — mulla Nasreddini, pronksi valatuna pronkseesli seljas, näol kelm naeratus, parem käsi südamel, vasak üles tõstetuna tervitamas sind — kallist külalist.

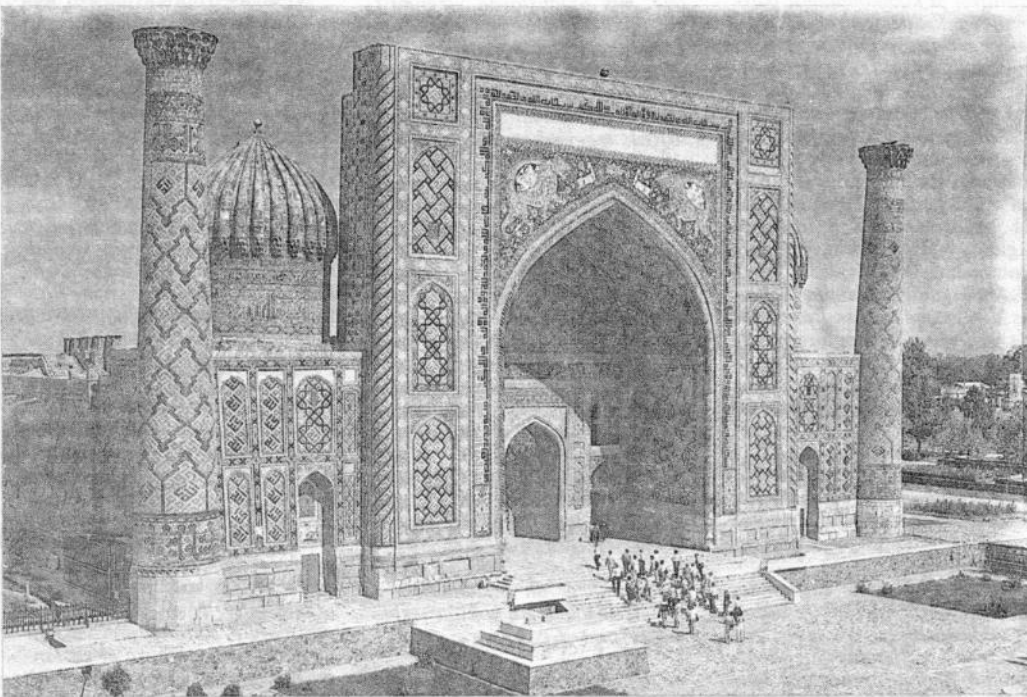
Buhhara ajaloomälestisi ei jõuaks kuitahes pikas kirjutises üles lugeda. Piisab mainimisest, et kaks neist — Samaniidide mausoleum (IX—X saj.) ja 47 m kõrgune minarett Kaljan (XII saj.) on kantud UNESCO eriti väärtuslike arhitektuurimälestiste nimistusse.

Buhhara oli ja on islamimaa-de tunnustatud hariduskeskus.

See oreool saadab linna ilmselt juba iidsest islamieelsest ajast, mil ta jäi Kušani impeeriumi aladele. Üldtunnustatud hüpoteesi järgi pärineb linna nimeutski — Buhhara — tollest ajast, tuletudes sanskritikeelsest sõnast vihaara, mis tähistas budistlikku klooster-üliskooli Indias. Vihaarad olid omakorda muhameedlike medresede eeskujuks. XX sajandi algul tegutses Buhharas üle 200 (!) medrese, kus anti meie mõistes vähemalt keskhariduse tasemele vastavat koolitust. Suurimad medresed olid sisult ülikoolid, kus täiskursus võis kesta kuni 21 aastat. Kui Buhhara „töörahas“ Kesk-Aasia „vabas-

lad õppima veel 4 aastat Taškendi Islami Instituudis, parimad suunatakse end täiendama välismaale. Giidi sõnul elavnevad nüüd usuelu Buhharas: paljudes linna kvartalites on usklikud oma jõududega asunud remontima-taastama mošeesid, võimude poolt takistusi enam ei tehtavat.

Samarkandi loetakse maailma vanimate linnade hulka. Teada on, et Makedoonia Aleksandri sõjakäigud ka siia ulatusid, et kreeklased linna, mida nad Marakandaks kutsusid, vallutasid. Samarkand on sõdalasi hiljemgi ligi meelitanud: VII saj. käisid siit üle araablased, XIII saj. algul tegi Tšingis-khaan linna maatasa. Samarkandi suurim hiilgus saabus XIV saj. teisel poolel, mil raudne punapäine lonkur Timur tegi ta oma maailmariigi pealinnaks. Kõigilt allutatud maadelt voolas Samarkandi kokku õpetlasi ja käsitöömeist-reid. Lühikesi ajaga kerkis rida-misi imelisi medresideid, mošeesid, mausoleume, paleesid, aedu, parke. Timur korraldas Samarkandist 18 sõjakäiku ja ühendas oma riigiga kõik ümbritsevad maad Volga alamjooksust Araabia mere-ni, Vahemerest Põhja-Indiani. 19. sõjakäigul, mis oli kavandatud Hiina vallutamiseks, legendaarne valitseja suri (1405 a.) ning maeti oma kodulinna. Mau-



islami ehituskunsti pärlid. Unustamatu on hilisõhtune Buhhara vanalinn kuupaistel: läbinud kitsaste kõverate tänavatega vanalinna elukvartalid, kus oled piiratud kahel pool kõrguvaist akendeta saviseinadest (mille taga peidavad end tõelised oasid), satud äkitselt kesk muinasjuttu — maaliliste puude raamistuses sädeleb hõbevalguses su ees iidse veehoidla — *hauzi* — pind, kolmes küljes kõrguvad medresede uhked fassaadid, siitsamast tšaihanast kostab idamaist muusikat. Mõni samm *hauz*'ist eemal kohtad

taja“ M. V. Frunze abiga 1920. a. emiiri minema kihutas, algas peagi üldine „kirjaoskamatuse likvideerimine“, mis siinmail tähendas eelkõige senise araabia tähestikul põhineva kirjaoskuse likvideerimist: medresed suleti, araabia tähestik kui usbeki keelele „sobimatu ja raskesti õpitav“ asendati kirillitsaga. Praegu asub Buhharas Kesk-Aasia ainuke tegutsev medrese Miri Arab, mis annab hariduse tulevastele islami vaimulikele. Seal õpib ≈ 100 noormeest, õpiaeg kestis varem 7, nüüd 5 aastat. Lisaks peavad tulevased mul-

soleum Gur-emir on tänapäeval üks Samarkandi ligitõmbava-maid vaatamisväärsusi. Siin võib kuulda süngevõitu XX sajandi legendi. Kui õpetatud komisjon mõnekümne aasta eest valmistas Timuri hauda avama, et teha kindlaks, kas raudne valitseja on ikka siia maetud, tulnud nende juurde keegi aksakall, kes, näidates muistset teksti, hoiatanud, et Timuri haua avamisega pääseb valla sõja vaim ja maale

1985. a. kaitstud Märt Läänemetsa ja Andres Herkeli töid iseloomustab kitsam spetsialiseerumine, pöördumine üksikprobleemide poole. Õpetuseks, mis süvitsiminekut innustas, oli budism.

Märt Läänemetsa „Budistliku kirjanduse psühholoogilise interpretatsiooni võimalustest“ (juhendajad L. Mäll ja P. Tulviste) on tähelepanuväärne ses suhtes, et töö põhineb allikteksti (Asaṅga „Kārikāsaptati“ — „Seitseksümend nelikvārsi“) analüüsile. Töö lisana on esitatud teksti tiibetikeelse versiooni tõlge. „Kārikāsaptati“ kuulub *prajñāpāramitā* (ületav tarkus) kommenteeriva kirjanduse hulka. Kommenteeritavaks tekstiks on „Teemantsuutra“ („*Vajracchedikā Prajñāpāramitā*“), mis on eesti keeles ilmunud L. Mälli tõlkes J. Parnovi „Pronksnaeratuse“ lisana (Tln., 1975, lk. 243—261). Töö esimesed peatükid annavad ülevaate budistliku psühholoogia arengust ning *prajñāpāramitā* kirjandusest.

Järeldustes sedastatakse, et (1) budistliku psühholoogia interpretatsioonid ei saa olla absoluutsed, vaid „nad sõltuvad kaasaegse psühholoogia arengutusest“; (2) „budistlike tekstide võib mõista kui juhendeid autopsühhoterapeutilise toimingu läbiviimiseks“; (3) „erinevatest ajastutest ja koolkondadest pärinevatest tekstidest pannakse rõhku kõrgemate seisundite ja nende saavutamise teede erinevatele aspektidele ning kasutatakse erinevat terminoloogiat“.

„Sõnumitooja“ lugejatele valisin tutvustamiseks lõike alapeatükist „Psühholoogilisest mõttest mahajaanas“. Need katken did suudavad ehk mõnevõrra selgitada budismi arengut ja uute koolkondade kujunemist.

„Mahajaana tekkimine tähendas uut etappi budismi arengus, mis väljendus nii õpetuse sisulises küljes kui ka laiemas ühiskondlik-ajaloolises plaanis. Just mahajaana levimisega meie ajaarvamise esimestel sajanditel laialdastes Lõuna-, Ida- ja Kesk-Aasia piirkondades sai alguse budismi kujunemine maailmareligiooniks. Seda tingisid eelkõige muutused Buddha õpetuse sisulistest aspektides.“

Mahajaanat võib iseloomustada kui äärmiselt universaalset ja sünkretistlikku õpetust. Mahajaanas väljendus tendents Buddha õpetuse erinevate külgede pidevale arengule ja uuendamisele vastavalt olukorra nõuetele. Eesmärgiks seati kõigi olendite vabastamist sansaara, ükskõik kui kaua see ka aega ei võtaks. Seepärast levitati õpetust piiranguteta kõigi seas erinevalt varasemast budismist — hinajaanast, kus eesmärgiks oli vaid iseenda vabastamine ja rõhku pandi tegevusele elitaarsete munkakoguduste raames. See tingis hinajaan konservatiivsema ja dogmaatilisema iseloomu võrreldes mahajaanaga. Mahajaana arenes ühelt poolt kui rahvapärane kultuslik religioon, mis väljapoole Indiat levides assimileeris kohalikud religioossed traditsioonid ning mi-

tooloogilised panteonid, teiselt poolt kui äärmiselt komplitseeritud filosoofiline ja praktilis-psühholoogiline õpetus. [...]

„Bodhisattva (virgumisolend) kui mahajaana personaloogia ideaaltüüp vastandub šraavakadele ja pratjekabuddhadele kui hinajaan ideaaltüüpidele. Kui viimased püüdesid iseenda vabastamisele, siis bodhisattva eesmärgiks oli kõikide olendite vabastamine.“ Töös esitatakse E. Conzele tuginedes bodhisattva määratlus: „Bodhisattva on olend, kes ühendab endas kaks väge — mõistmist ja kaastunde. Mõistes ta teab, et olendeid kui selliseid pole tegelikult olemas, neile kaasa tundes soovib ta olendeid aidata ja vabastada. Bodhisattva suurus ja võime avitada teisi ja iseenast väljendub andes neid kahte näiliselt vastuolulist seisukohta oma tegevuses ühendada“.

Pälvimuse (punja) mõiste tähistab mahajaanas kõiki heade

IDA PSÜHHOLOOGIA TARTU ÜLKOOLIS

Algus eelmises „Sõnumitoojas“

mõtete, sõnade ja tegude vilju. Pälvimused on üldnimetuseks kõigile neile sisemistele teguritele, mis soodustavad virgumist või sündimist paremas olukorras ja mida pälvitakse eelkõige heade tegudega. Mahajaana õpetuse järgi saab üks inimene pälvimusi teistele üle kanda. See on bodhisattva tegevuses väga oluline. „Bodhisattva“ öeldakse: „Mis pälvimusi ma seda tehes ka ei koguks — vaigistagu see kõikide olendite kannatusi! (III. 6.)“

Buddha kolme keha (trikaaja) teooria järgi ei ole Buddha ainult konkreetne ajalooline isik, vaid olemise üleüldine mõte, kõrgeim teadvuse seisund. Buddha avaldub kolme kehana: (1) dharmakaaja (seadmusekeha) — Buddha kui õpetus märgilisel (kirjalikul) kujul; (2) sambhogakaaja (õndsusekeha) — Buddha esteetilisel, kunstilisel kujul; (3) nirmaana-kaaja (kujutunud keha) — Buddha inimese kujul. Selle teooria järgi on buddhaolemus kõigil elusolenditel ja eluta asjadel.“ [...]

„Üheks huvitavamaks suunaks mahajaana psühholoogias on vadžrajaana ehk tantrajaana, mis kujunes Indias III—IV sajandil ja levis hiljem eriti Tiibetis. Vadžrajaana eripäraks on rõhuasetus kõrgeima teadvuse seisundi saavutamisele väga lühikesel ajaga. Selleks pidi inimene bodhisattvatele omaste üldmahajanistlike toimingute kõrval tegelema eriliste jooga harjutustega õpetaja (guru) juhendite järgi. Oluline oli siin ka antropomorfsed sümbolite kujustamine (bhaavana) meeles, mis kujundliku mõtlemise ja emotsioonide tasandil eriti tugevat psühholoogilist efekti omas“.

Andres Herkeli „Sõltuvusliku tekkimise ahel psühho-

loogia ajaloos“ (juhendajad taas L. Mäll ja P. Tulviste) vaatab budistlikku põhjuslikkuse käsitlust ning selle interpretatsiooni kaasaegses budoloogias. Sõltuvusliku tekkimise ahel (sansk. *pratītyasamutpāda*) avab kannatuse (mure, ahistuse, meelemasenduse) psüühilisi tekemehhanisme — seda, kuidas korrastamata meel otseku niõaringis viibides iseenda ahistusi aina taastekitab. Ahel hõlmab selliseid (psühholoogilisi) kategooriaid nagu nõmedus, teadvus, kuus taju, tunne, kippumine, sünd, surm jne. Ahela eri lülide järjestust ja nendevahelisi põhjuslikke seoseid saab mitut moodi mõista:

— meelt valitseb põhjuslikkuse mehhanism, igal konkreetset seisundil on konkreetne põhjus; — meel sarnaneb funktsionaalsele väljale, ühe või teise seisundi teket ei tingi üheselt piiritletavat asjaolud, vaid psüühilise välja tervik;

— kumbki eesitatud mõistmistasand pole absoluutne, pigem on tõde nende sünteesis.

Niisugused hierarhilised tõlgendustasemed on jälgitavad nii budismi enda ajaloolises arengus kui ka kaasaegse budoloogia ajaloos. Ka budistliku meeleravi järgija psühholoogilises kogemuses on sarnaste mõistmistasandite järjestikune esiletõus võimalik.

„Budistlik sõltuvuslikkuse kontseptsioon ei otsi neurooside üksikuid põhjusi, vaid püüab selgitada nende tekkimise mehhanismi. Probleem ei seisne lihtsalt determinismi eitamisest või funktsionaalse sõltuvuslikkuse jaatamisest, vaid terves reas psüühika haiguslike hoiakutes. Nende hoiakute ületamisele on suunatud sõltuvusliku tekkimise tundmaõppimine, s.o. meditatsioon“. Kõrgemate teadvuseisundite puhul ületatakse dualsused: „„Mina“ ei vastandu „mitte-minale“, elu ei vastandu surmale, kannatus ei vastandu rõõmule, põhjus ei vastandu tagajärjele, püsiv ei vastandu püsimatule, sõltumatu ei vastandu sõltuvale, sansaara ei vastandu nirvaanale“. Dualsete hoiakute ületamisele on suunatud Keskmise Tee (sansk. *madhyama pratipad*) põhimõte. Keskmise Tee ei tähenda siin „kuldset keskteed“, mis võib olla hoopis kõhklike ja seismise ebakindluse näitaja. Keskmise Tee on pigem seemine tasakaal, kõigutamatuse ja meeleelgus.

Taas mõodus neli aastat kuni tänava kevadel kaitsti Tartu Ülikoolis järjekorras viies Ida psühholoogiat puudutav diplomitöö — Mait Rauna „Meelseisundite dünaamika“ (juhendaja M. Läänemets). Seda tööd saab pidada mõnes mõttes nelja eelmise kokkuvõtteks. Siin on liikumist senisest laiemas sün-

teesi ja üldistuse poole. Töö käsitleb psühhoterapia metoodoloogilisi probleeme. Antakse ülevaade meelseisundite dünaamikast ja nende märgilise kirjeldamise võimalustest. Järeldatakse, et „meeleravi (psühhoterapia) teooria peab eeldama oma komponentide hierarhilist vahekorda, eristades lähte- ja eesmärkseisundi ning neid siduva muutusprotsessi“.

Põhimõtteliselt võib meeleravi taotleda kaheksast eesmärgi: — horisontaalse efekti puhul „muudetakse inimese vaatenurka probleemile (häirivale tegurile), kinnistades selle tegevuse uue, efektiivsema stereotüübi. Teiste valdkondade häiretegurid jäävad enamasti peeerimata“; — vertikaalse efekti korral „saavutatakse isiksuse üldstereotüübi muutumine, reageerimisvariantide avardumine kõikide häiretegurite suhtes“.

Vertikaalne efekt eeldab meelseisundite hierarhilist vaatlemist nende dünaamikas.

„Stereotüüp on psüühiline kaitse, mis võimaldab automaatismide abil ökonoomselt reageerida tüüpsituatsioonides. Sellest loobumine tekitab pinget ja soovi leida uus stereotüüp, säilitada meelseisundi tase endisena. Seetõttu on meeleravi horisontaalne efekt lokaalne ja väheviljakas. Samas toob üldstereotüübi muutumine meelseisundi paranemise ainult siis, kui on välja töötatud efektiivsed meetodilised juhised (teooria) ja neid rakendab kõrge meelseisundi saavutanud psühhoterapeut. Vastasel juhul järgneb psüühilise kaitse mahavõtmisele õpilase meelesegadus, mitteadekvaatsete reaktsioonide kumulatsioon, mis võib viia isiksuse katastroofini. Teisena kirjeldatud variant on küll efektiivsem, kuid samavõrd ohtlikum“. Konkreetse näitena vertikaalset efekti (s.t. kõrgemaid meelseisundeid) taotlevatest õpetustest antakse töö lisas ülevaade vadžrajaana psühholoogiast. Laiem ülevaade budistlikust psühholoogiast kui „psühholoogia ajaloos kõige teravikimast meeleravi õpetusest“ sisaldub eraldi peatükis. Lisaks sellele uurib M. Raun meelseisundite dünaamika avaldumist fundamentaalteadustes — dialektilises filosoofias, matemaatikas ja füüsikas.

Ülikooli psühholoogiakateedri suhtumine orientalistikasse on olnud meeldivalt tolerantne, ehkki üldjuhul väärtustatakse rohkem kaasaegse eksperimenditaalpsühholoogia mallile vastavaid empiirilisi uurimusi. Ometi, nagu psühholoogiaosakonnas vähegi korralike diplomitööde puhul tavaks, on kõik viis Ida psühholoogia alast uurimust pälvitud kõrgeima hinde. Psühholoogia statsionaarse osakonna taasavamine tuleval õppeaastal annab lootuse traditsioonide jätkumiseks. Olgu see lootus seotud ka vastasutatud üliõpilasühendusega „HUMANITAS“, mis jätkab endise ÜTÜ Orientalistikaringi traditsioone.

Ülevaate koostas
ANDRES HERKEL

III RAAMAT

Suhtlemine tütarlapsega

I peatükk

Soovitused valiku tegemiseks.

Sidemete järeleproovimine

§ 23. Soovitused valiku tegemiseks.

1. Oma seisusest naise puhul, kes varem ei ole teisele kuulunud ja kellele soovitakse läheneda Öpperaamatute ettekirjutuste kohaselt, tuleb arvestada dharmat, arthat, lapsi, sugulasi, toetajate arvu suurenemist ja loomulikku mõnu.

2. Seepärast peaks haritud mees pöörama tähelepanu tütarlapsele, keda ümbritsevad ligimesed, kellel on isa ja ema, kes on vähemalt kolm aastat noorem, kes põlvneb suurest, heast, auväärsest ja jõukast suguvõsast, keda sugulased armastavad, kellel nii ema- kui ka isapoolset on palju sugulasi, kelle kaunist välimust ja iseloomu ehivad õnnetoovad märgid, kelle hambad, küüned, kõrvad, juuksed, silmad ja rinnad ei voha ohtralt ega pole ka olemata ja kelle keha on loomult terve.

3. Kui selline on leitud, siis tuleb end traksis hoida ja mitte lubada samaväärsete sebumist tema ümber — nõnda arvab Ghotakamukha.

4. Tema kosimisel peaksid appi tulema isa, ema ja sugulased, ning samuti sõnapidajad sõbrad, kes mõlema perekonnaga suhtlevad.

5. Need peaksid teiste kosilaste ilmselgeid ja pärilikke puudusi teada andma.

6. Samuti kiitma tema perekonna ja tema kui mehe häid omadusi, eriti neid, mis tüdruku emale meeldivad ning kõlbavad nii olevikus kui ka tulevikus.

7. Üks mängigu tähetarka ning kirjeldagu lindude lennu, ennete, tähtkogude ja tunnusmärkide põhjal saabuvat õnne ja rikkust.

8. Teised aga peaksid tüdruku ema ärevile ajama jutuga, et tal oleks imelihtne leida mõni teine tüdruk.

9. Saatusemärkide, lindude lennu ja oraaklite ettekuulutuste põhjal kosigu ta tüdrukut ja nii see temale ka antakse.

10. Mitte juhuslikult ja mitte sellepärast, et ta on mehelik — nõnda hoiatab Ghotakamukha.

11. Kuid kohe tuleb jätta see, kes on uimane ja viril või tuuseldab ringi.

12. Jätta tuleb ka see, kellel on kohatu nimi, kes end peidab, kes on teisesse kiindunud, kelle nahk on punakaspruun või täpiline, kes on mehelik, küürakas, inetu, hõredajuukseline, räpakas, rikutud, puberteedikas, tumm või sõbratar või kellel on noorem kaunis õde või kes liigpalju higistab.

13. Hülga kohe see, kes kannab jõe või puu või tähe nime, või kui nime lõpuosas leidub häälik *l* või *r*.

14. Õnne toob see, kes kütkestab meelt ja silmi. Teistest pole mõtet hoolida. Nii on tihti arvatud.

15. Seepärast, kui tütre mehelemineku aeg saabunud on, tuleks teda pärastlõunati häis rõivais näidata. Olgu ta kenasti ehitud ja mängigu sõbrataridega.

16. Ohvritoomistel, pulmades ja muudel rahvakogunemistel tuleks tüdruki eriti agaralt näidata, samuti ka pühade ajal, sest ta on mõnes mõttes nagu kaup.

17. Tervitustega võetagu vastu mehi, kes tulevad pruuti valima, kui nad näevad head välja, kõnelevad viisakalt ja ilmuvad sugulaste saatel.

18. Ehetega kaunistatud tüdruki tuleb näidata midagi muud ettekäändeks tuues.

19. Saatust tuleb uurida kuni lõpuni, s.t. kuni ajani, mil võetakse otsus tütar mehele anda.

20. Suplust ja muud selletaolist ärgu kohalekutsutud kosilased samal päeval sooritagu, öeldes: „Kõik on veel ees.“

21. Öpperaamatud väidavad, et abielluda tuleks paikonna tava arvestades Brahma, Pradzāpati, Riši või Deva kombel. Need olid soovitused valiku tegemiseks.

§ 24. Sidemete järeleproovimine.

22. Selle kohta on värsid:

Pulmadest ja seltsielüst,
mängudest ja pidustustest
võtku osa üksnes võrdsed,
muidu pole asi õige.

23. Mees kes pärast pulmi elab nagu oma naise teener, naiseks kõrgema on võtnud. Targad sellest hoidugu!

24. Naiseks madalama võtnud mees on nagu kõrge isand, ligimeste kiitus ümber. Seegi pole targal kiita.

25. Võrdne ühendus on sobiv, pakub vastastikust õnne, teineteise ülendamist, kestab justkui mängeldes.

26. Kõrgema kui naiseks võtad, kuula tema sugulasi! Mitte kunagi ei maksa naiseks võtta madalamat.

NÕNDA LÕPEB KOLMANDA RAAMATU ESIMENE PEATÜKK „SOOVITUSED VALIKU TEGEMISEKS. SIDEMETE JÄRELEPROOVIMINE”

II peatükk

Tütarlapse usalduse võitmine

§ 25. Tütarlapse usalduse võitmine.

1. Kui nad paari pandud on, siis magagu nad kolm ööd pörandal, olgu vooruslikud, söögu toitu, mis on mage ja vürtsitamata; edasi seitsme päeva vältel supelgu nad muusika ja laulude saatel, ehtigu end, söögu koos, vaa-daku etendusi ja avaldagu austust sugulastele. Öeldu käib kõigi seisuste kohta.

2. Selle aja vältel pööraku mees naisele öösiti ja üksinduses õrnuste avaldamisega tähelepanu.

3. „Kui tüdruk kolm ööd järjest vaikib ja vaatab meest nagu kuju, tuleb temasse suhtuda põlgusega nagu kohimehesse,“ arvavad Bābhrajā poolehoidjad.
4. Vätsjājana aga väidab, et tüdrukule tuleb läheneda viisil, mis aitab võita tema usaldust, kuid ometi ei tohi murda vooruslikkuse nõudeid.
5. Kui tütarlaps ligidale tuleb, siis ei tohi teha äkilisi liigutusi.
6. Naised on nagu lilled, nendega tuleb väga õrnalt ümber käia. Kui mehed, keda nad veel eriti ei usalda, neile liiga ägedalt lähenevad, siis hakkavad nad vahekorra mehega põlgama. Seepärast tuleb neid malbelt kohelda.
7. Kui aga oskusliku tegevusega on võimalused saavutatud, siis tuleb need ära kasutada.
8. Näiteks võib tüdrukut kergelt emmata, nii et see temale meele järgi on.
9. Alustada tuleb ülakehast, sest seda talub tüdruk paremini.
10. Tehtagu seda lambivalguses neiuaga, kelle usaldus on juba võidetud, pimeduses aga sellega, keda varem emmatud ei ole.
11. Kui ta embust sündida laseb, võib mees talle suuga beetlit pakkuda. Kui ta seda vastu ei võta, siis mõjutagu mees teda sõbralike sõnade, anumiste, kestvate palvete ja põlvili laskumiste abil. Isegi üsna häbelik ja ka ülivihane naine ei suuda põlvililaskunud mehele vastu panna. See vahend on alati kõlbulik.
12. Kui beetel vastu võetakse, siis andku mees talle õrna, põgusa vaevalt tuntava suudluse.
13. Kui see juhtunud on, siis alustagu mees vestlust.
14. Et tüdrukut rääkima panna, tehku mees näo, nagu ta ei teaks seda või teist ja pöördugu küsimusega tema poole. Kuid arvestagu, et ta saaks vastata paari sõnaga.
15. Kui tüdruk ei reageeri, küsigu ta sõbralikul häälel ikka ja jälle uuesti.
16. Kui tüdruk ikka ei räägi, ärgu ta küsimist järgi jätku.
17. Kõik tüdrukud kannatavad välja meeste korduva jutu, ise aga ei tarvitse pisimatki sõna suust välja saada — nii arvab Ghotakamukha.
18. Kui tüdrukule visalt peale käiakse, siis lõpuks peaks ta pealiigutusega vastama. Tüli korral aga ärgu ta pead liigutagu.
19. „Kas sa ihkad mind või ei ihka? Kas ma meeldin sulle või ei meeldi?“ Kui tüdrukult seda küsitakse, siis peaks ta pikaks ajaks paigale tarduma. Kui talle aga visalt peale käiakse, siis noogutagu ta õigel kohal pead. Kui talle aga veel peale käiakse, siis peaks ta andma vastupidise vastuse.
20. Kui tütarlaps on usaldus tärnanud, kutsugu mees sobiva sõbratari, kellesse mõlemad hästi suhtuvad, ja lasku sel juttu vesta.
21. Juttu kuulates naeratagu tütarlaps langetatud peaga.
22. Kui sõbratar liiga palju räägib, siis hakaku ta vastu vaidlema ja tõrelema.
23. Too aga õelgu naljatades midagi, mida tütarlaps rääkinud ei ole ja väitku: „Sina ju rääkisid seda!“
24. Nüüd tõugaku tütarlaps sõbratari ning kui temalt selgitust palutakse, siis jäägu vait.
25. Kui talle aga ikka peale käiakse, siis pomisegu ebaselgelt midagi niisugust: „Nii ma küll ei ole rääkinud.“
26. Samal ajal heitku ta armastatule kelmikaid pilke. See on keskustelu algus.
27. Kui tütarlaps usaldus tärnanud on, asetagu ta ühtegi sõna lausumata temale pakutud beetli, salvid ja pärjad oma kõrvale või kinnitagu need oma ülerõiva külge.
28. Nüüd võiks mees tema rinnanibul teha 'kõlava küünistuse'.
29. Kui teda takistatakse, siis õelgu ta: „Emba nüüd mind, siis ma enam niimoodi ei tee!“ Nii on võimalik naist kallistama meelitada. Oma käe libistagu mees nabani ja siis uuesti tagasi. Vähehaaval laskugu käsi tüdruku sülle ning liikugu ikka edasi ja edasi. Kui tüdruk vastu hakkab, siis võiks mees teda hirmutada:
30. „Ma hammustan su alahuulele hamba jäljed ja vajutan rindadele küüne jäljed. Siis teen samad jäljed ka enda kehale. Seejärel räägin su sõbrataridele, et sina oled need jäljed mu keha peale jätnud. Mida on sul selle peale kosta?“ Niiviisi tüdrukut hirmutades ja seejärel teda rahustades ajagu mees tema pea täiesti segi.
31. Teisel ja kolmandal ööl, kui tüdruk teda juba rohkem usaldab, mingi mees oma käega kaugemale.
32. Seejärel hakaku mees suudlema tüdruku ihuliikmeid.
33. Asetagu ta käe tüdruku reiele ja silitagu seda. Seejärel silitagu ka reite ühinemiskohta.
34. Kui teda keelatakse, siis küsigu: „Mis selles halba on?“ ja silitagu rahulikult edasi.
35. Nüüd puudutagu ta salakohta, seejärel päästku vala vöö, võtku alusrõivad tüdruku seljast ja tõmmaku reied teineteisest eemale. Kõike seda tehku mees mingite muude ettekäänete saatel.
36. Kui liige on sisse viidud, siis nautigu mees teda. Siiski pole enneaegselt vaja töötust murda.
37. Õpetagu mees teda, näidaku üles iha, rääkigu varajasematest igatsustest ja kinnitagu, et tulevikus suhtub ta naisesse järeleandlikult. Naises tuleb kaotada hirm ka kaas-abikaasade ees.
38. Ning kui tüdruk on järk-järgult neiuseisundist üle saanud, tehku mees ta endale üsna lähedaseks ja ärgu teda enam hirmutagu. See on usalduse äratamine.
39. Selle kohta on ka värsid:
- Käitu-räägi õigel viisil,
toimi neiu meele järgi,
usalduse peagi leiad,
armastuse äratad.
40. Veidi järele võid anda,
veidi vastu hakata.
Naiste juures edu leiab
ainult kesktee valija.
41. Endaski nii tärkab lembus,
austus tütarlapse vastu.
Naistele vaid see on armas,
keda usaldada võivad.
42. Kes häbenevat tütarlast
vaid põlastada mõistab,
see ise põlgusväärne on,
sest puudub mõistmisvõime.
43. Kes jõhkralt murrab tüdruku,
ei mõista tema südant,
see temas õudu tekitab
ja hirmu, viha, vastikust.
44. Kui armu pole maitsnud neid
või mees on vägistanud tema,
siis saab tast meestevihkaja
või läheb teise mehe juurde.

NÕNDA LÕPEB KOLMANDA RAAMATU
TEINE PEATÜKK
„TÜTARLAPSE USALDUSE VÕITMINE“

ALAN WATTS

Hiina kirjakeel

Algus eelmises „Sõnumitoojas“

Mõnikord öeldakse, et hiina kirjas on olemas tähestik, mille all mõeldakse teatud arvu standardseid komponente, millest kirjamärgid koosnevad. Kui õpitakse selgeks ideogrammide elementaarsed jooned ja komponendid, on märke palju lihtsam ära tunda ja meelde jätta, isegi kui ei teata veel nende tähendust. Hiina kirjamärkide lugemisel on kõige tähtsam see, mida kommunikatsiooni eriteadlased nimetavad „kujundite äratundmiseks“. Sellest meele funktsioonist saavad arvutid veel väga viletsasti jagu, sest see on mitteleaarne. Inimmeel tunneb kohe ära, et A, a, A, a, A ja a on üks ja sama täht, kuid arvutid jäävad sellega hätta. Pole aga mõeldamatu, et arvutid hakkavad jagama *kaishu'd* — kõige formaalsemat ja rangemat hiina kalligraafiastiili — ning lähemana nõnda mittelineaarsete mõtlemisviisile.

Mittelineaarsuse idee on paljudele inimestele harjumatu, sellepärast selgitan veidi lähemalt. Hea organist, kes kasutab kümmet sõrme ja mõlemat jalga, saab akorde lüües korraga mängida kahteist meloodiat, ja isegi kui ta ei ole jalgadega eriti osav, võivad need tal järgida üht ja sama rütm. Igatahes võib ta ette kanda kuuehäälsel fuugal — nelja häält käte ja kaht jalgadega. Matemaatilises ja teaduslikus kõnepruugis nimetatakse iga sellist häält muutujaks. Iga kehaorgani talitlus on samuti muutuja, nagu selles kontekstis ka temperatuur, atmosfääri koostis, bakteriline keskkond, igasugu kiirguste lainepikkused ja gravitatsiooniväli. Meil pole aga aimugi, kui palju erinevaid muutujaid võib igas loomulikus situatsioonis välja eristada. Muutuja on protsess (näiteks meloodia, pulss, võnkumine), mida saab tähelepanu koondades eraldi jälgida, ära tunda ja mõõta.

Probleem, kuidas muutujatega toime tulla, on kahesugune. Esiteks: kuidas muutujat ehk protsessi ära tunda ja identifitseerida? Näiteks, kas me saame vaadata südant eraldi veenidest või oksid eraldi puust? Või mis täpselt eristab mesilase kulgu lille kullust? Selline eristamine on alati üksjagu suvaline ja kokkuleppeline, ning isegi kui seda väga täpselt kirjeldada, tulenevad erinevused pigem keelest kui nähtusest endast. Teiseks: keegi ei tea, kui suur hulk muutujaid võib igas looduslikus või füüsilikes nähtuses korraga toimida. Näi-

teks muna väljahaudumisel. Muinakoor on kõva ja kindel, aga kui me hakkame järele mõtlema, tuleb arvestada molekulaarbioloogia, kliimat, tuumafüüsikat, linnufarmi tehnoloogia, lindude seksuoloogia ja nii edasi, kuni me mõistame, et see „üksiknähtus“ on seotud kogu universumiga. Kuid teadlik tähelepanu, mis opereerib rittaseatud sõnade või numbritega, ei võimalda jälgida enam, kui vaid mõnda väljeraldatud ja nõndaviisi kirjeldatud muutujat. Igal hetkel niimoodi toimida käib lineaarse kirjeldamise seisukohalt üle jõu. Siis püüame end veenda, et pöörame tähelepanu mõnele kõige tähtsamale ja olulisemale asjale, nagu ajalehetoimetaja valib välja uudiseid lõputute sündmuste hulgast.

Kõrv ei taba ühe hetkega nii palju muutujaid kui silm, sest heli võnkesagedus on madalam kui valguse oma. Alfabeetiline kiri esitab helisid, ideogrammid esitavad aga kujundeid ja, veelgi enam, nad esitavad maailma vahetult — siin ei ole märki heli jaoks, mis on mingi asja nimi. Näiteks ei meenuta helis „lind“ mitte midagi lindu ja ometi tunduks meile lapsik asendada see mõne täpsema nimetusega, nagu siuts, sirts või kraaks.

Peale kõigi nende ideogrammide kasulike omaduste on siin oluline ka vormiline ilu. Asi on ainult selles, et meie silmale on see eksootiline ja mõistetamatu. Mitte keegi ei hinda kirja ilu rohkem, kui hiinlased ja jaapanlased ise, kuigi mõni võib väita, et harjumine sellega teeb need ükskõikseks kõige muu suhtes peale märkide tähenduse. Tegelikult on asi otse vastupidi: kalligraafiakunst on Kaug-Idas saanud sama kauniks kunstiks kui maal või skulptuur. Seinaorva riputatud kirjarulliga ei saa võrrelda mõnd gooti tähtedega kirjutatud, raamitud ja seinale saadud piiblimanitsust. Viimase tähtsus on sõnumis, esimese oma aga visuaalses ilus ja kirjutaja iseloomu väljenduses.

Ma olen tegelenud hiina kalligraafiaga palju aastaid, kuid ei pea ennast kaugeltki meistriks selles kunstis, mis on nagu tants pintsliga ja tušiga pehmel paberil. Kuna tušš on ju põhiliselt vesi, siis hiina kalligraafia, suunates

pehme pintsliga (erinevalt kõvast pliiatsist) vee voolu, nõuab, et te läheksite vooluga kaasa. Kui te kõhklete ja jätate pintsliliiga kauaks ühele kohale või kiirustate, ehk püüate kirjutatut parandada, on selle tulemuseks ainult plekid. Kui te aga kirjutate hästi, tunnete ühel hetkel, et kõik toimub iseenesest, et pintsel teeb kõik ise nagu jõgi, mis kõiki vastumõjusid järgides teeb kauneid lookeid. Hiina kalligraafia ilu on seesama ilu, mida me näeme liikuvast vees, vahus, piiskadesajus, keeristes ja lainetes, aga ka pilvedes, leekides ja suitsulõimes päikesepaistel. Hiinlased nimetavad sedalaadi ilu *li* järgimiseks. Hieroglüüf *li* 王里

tähendab algselt nefriidi ja puu toime. Needham* tõlgib selle „orgaaniliseks koosluseks“ (*organic pattern*), kuigi teda mõistetakse üldiselt rohkem kui asjade „põhjust“ või „põhiolemust“. *Li* on käitumisviis, mis toimib siis, kui ollakse kooskõlas *dao*'ga, looduse veevooluga. Öhu liikumine on samasugune ja seepärast väljendavad hiinlased elegantsi ja veetluse ideed hieroglüüfidega *feng-liu* 風流, mis tähendabki

tuulepuhangut.

Kaasaminek tuule või vooluga pluss inimese arukus ongi kogu purjetamise kunst — tuul püütakse purjedesse ja halsitakse vastutuult. Buckminster Fuller** on väitnud, et purjetajad olid esimesed suured tehnikateadlased, kes õppisid navigatsiooniks tundma taevatähti, mõistsid, et maa on ümmargune, leiutasid plokkide ja talide süsteemi purjede heiskamiseks (seega kraana) ning kogusid algteadmisi meteoroloogiast. Nõnda rekonstrueeris Thor Heyerdahl oma Kon-Tiki ekspeditsioonil kõige primitiivsema purjelaeva, et näha, kuhu tuuled ja Vaikse ookeani hoovused teda Peruust kannavad, ning avastas hääminguga, kuidas tema usk leidis täieliku kinnituse koostöös loodusega. Arendagem mõtet edasi: kuna purjetamine on palju arukam kui aerutamine, võiks meie tehnoloogia kasutada energia saamiseks pigem loodeid, jõgesid ja päikest, kui fossiilseid küttaid või kapriisset tuumaenergiat.

Nii nagu hiina kiri on loodu-

sele sammuke lähemal kui meie oma, on ka muistne taoistlik filosoofia asjatundlik ja arukas looduse kulu, voolu ja toime järgimine, mis näeb inimese elu maailma kulgemisest lahutamatu osana, mitte aga sellest väljaspool seisva või sellele vastanduvana. Vaadates seda filosoofiat tänapäeva tsivilisatsiooni vajaduste ja probleemide taustal, sisendab ta suhtumist maailma, mis peaks olema kõigi meie ökoloogilise tehnoloogia saavutuste aluseks. Sellise tehnoloogia arendamisel pole küsimus tehnikas endas, vaid inseneride psühholoogilises suhtumises.

Senini on Lääne teadus pannud rõhku objektiivsusele — külmale, arvestavale ja eraldavale suhtumisele, millest ilmneb, et loodusnähtused, kaasa arvatud inimese organism, pole midagi muud, kui mehhanismid. Kuid nagu see sõna ise juba vihjab, on eeskätt objektina nähtud maailm vastuvõetamatu.*** Me tunneme tema halastamatu kurnamise olevat õigustatud, kuid nüüd oleme liiga hilja mõistnud, et keskkonna ravimine on kahjuks meile endile — sel lihtsal põhjusel, et subjekt ja objekt ei ole üksteisest eraldi, ja et meie ja meie ümbrus on ühtse välja kulg, mida hiinlased nimetavad *dao*'ks.

Lõpuks meil lihtsalt pole teist võimalust, kui toimida koos selle kulgemisega, õppides suhtumist ja toimimisviise, mis oleksid tehnikas sama mõjusad nagu *judo*

柔道, „leebe dao“ spordis. Kui inimolendid teevad panuse usaldusele üksteise vastu, et luua eluvõimeline ühiskond, peame me samuti riskeerima sellega, et sättida oma purjed looduse tuulde. Meie ise oleme lahutamatud sellest universumist ja kusagil mujal meil olla ei ole.

*Joseph Needham (s. 1900. a.) — kuulus inglise sinoloog ja teadusajaloolane, paljukõitelise entsüklopeedilise teose „*Science and Civilisation in China*“ autor. — M. L.

**Buckminster Fuller — ameerika insener ja tehnikateadlane, paljude tehnikajaloo-alaste raamatute autor. — M. L.

***Siin viidatakse sõnade *object* (objekt) ja *objectionable* (vastuvõetamatu, ebameeldiv) ühetähtsusele inglise keeles. — M. L.

Inglise keelest lühendatult tõlkinud MÄRT LÄÄNEMETS

RUAN JI

Neli luuletust

Ruan Ji (210—263) on üks paljudest legendaarse kuulsuse saanud Hiina luuletajatest. Ta elas väga rasketel ja segastel aegadel pärast Han-impeeriumi lagunemist mitmeks vaenutsevaks riigiks. Valitsejad vahetusid kähku, nende tujud veel kiiremini. Rahu ja stabiilsusega harjunud inimestele tundus, et kõik, millesse nad olid uskunud, variseb kokku. Taoistidele, kes kogu aeg olid kuulutanud kõige muutlikkust ja ironiseerinud korralike kommee ning tõekspidamiste üle, sobis segane aeg paremini. Taoismis, eriti nüüd taasavastatud klassikus Zhuangzi's leidsid lohutust ja inspiratsiooni haritlased. Nende ees seisis tüüpiline valik — kas võtta vastu pakutud ametikoht (vahel tähendas see umbes seda, mis meil parteisse astumine) või jääda elama erakuelu mägedes. Ruan Ji, kes hinge poolset kuulub pigem mäemeeste hulka ja on üks „Seitsmeks bambusesalu targaks“ kutsutud literaatide kambast, valib ometi ametnikuelu. Ta väldib aga kõrget karjääri, mis mõnele mehele võimude vahetudes saatuslikuks sai ja oskab parajal hetkel mängida narri. Kord ilmunud ta kõrgesse seltskonda ihualasti, teine kord pääsnud vastumeelsest kohustusest nädalate kaupa purjutades. Võime meenutada mõnd külanõukogu ametnikku äsjaest minevikust, kes samal kombel vältisid osavõttu küüditamisest. Igatahes sai Ruan Ji paljudeks põlvedeks ekstsentriku kuulsuse. Tema luuletuste väärtus ei sõltu aga sellest. Neis leiame üsna tänapäevase inimese, keda pöörane aeg ahistab, kes ometi püüab teha midagi head, viskleb lootuse ja lootusetuse vahel, otsib lohutust viinast, muusikast ja religioonist, on aga viimaseks liiga skeptiline ja lahtine vaim, sugulane neile taoistidele, kellele Tao on avarus, vabadus ja võimalus kogeda maailma teistsuguse, imelise. Meile, kes me oleme ka pidanud eluaja käima õhukesel jääl, varjates seda, mis lõõmab südames, võiks Ruan Ji küllalt lihtne ja intiimne lüürika lähedane olla.

REIS ORIENTI

Algus 3. lk.

sünnib suur õnnetus. Ateistidest komisjon siiski avas haua — 16. juunil 1941. a. ... Gur-emiri on maetud ka Timuri kuulus järglane Samarkandi troonil, tema pojapoeg Ulugbek. See õpetlasest valitseja rajas Samarkandi lähedale oma aja suurima observatooriumi maailmas. Varemets säilinud tohutu gradueeritud poolkaar on tänini teadusajaloolastele mõistatuseks. Arvatakse, et tegu on hiiglasliku sekstantiga, kuid kindlalt seda väita ei saa. Ulugbeki unikaalne raamatukogu, mis oleks ehk saladuselt katet kergitanud, kadus salapäraselt kohe pärast valitseja vägivaldset surma: kui vandaalid tungisid observatooriumi raamatuid põletama, leidsid nad eest tühjad ruumid. Arvatakse, et Ulugbeki õpilased jõudsid väärtuslikud raamatud ära peita, — kuhu, pole tänini teada.

Ulugbeki ajal algas tänase Samarkandi visiitkaardi — Registani väljaku — väljaehitamine, mis jätkus XVII sajandini. Väljakut kolmest küljest piiravate medresede omavahelise kauguse ja fassaadide mõõtmete suhe on kuldloikes, mis pärast kogu kompleks jätab haruldast teraviliku ja harmoonilise mulje. Muidugi ei saa Samarkandis käies vaatamata jätta Sahhizindat, Bibi-Hanumi mošee varemeid jpm.

Õeldakse õieti, et oled asjata käinud Kesk-Aasias, astumata sisse tšaihanasse. Teemaja on usbeki meeste kokkusaamiskoht, kus roheline tee pialide taga veedetakse tunde, sõlmatakse lepinguid, aetakse niisama juttu, mängitakse malet. Tänapäeval

pole pääs tšaihanasse ka enam naistele suletud. Kõigi teemajade õhustikus on midagi väga ühist, olgu see siis Taškendi esindusteemaja „Helesinised kuplid“, äärelinna mahalla (linna iidne haldusüksus) tšaihana (kus laud kaeti otse viinamarjakaeda), teemajakoht ajaloolise Buhara südames või kesk Samarkandi turu kirevat melu. Tšaihanas lavatsile istudes ja rohelist teed nautides valdab sind imeväärne rahu- ja õndsustunne. Puudub meie kohvikutele omane lärm ja närvilisus. Tunnike tšaihanas, pool tosinat pialit rohelist teed ning unustad väsimuse, janu, palavuse. Vahemärkusena — roheline tee on parim vahend janu vastu, sest toores vesi ei ole sealmaal tervislik. Tõelist Orienti ja usbeki elu õpib teemajas kindlasti paremini tundma, kui mööda uusrajoonide kaubamaju kihutades, kus vähemalt väliselt valitseb tõesti meie loo algul esitatud mulje: nomenklatuursed tänavanimed (Lenini, Marxi, Kirovi, Frunze jne.), nii vene- kui usbekikeelsed kommunistlikud loosungid, üsna kultuuritu välimuse ja sisuga kohvikud-sööklad — kõik see standardne nõukogulik, mida kohtab igal sammul Läänemere Vaikse ookeanini, Põhja-Jäämerest Pamiirini. Õnneks pole nivelleeriv sotsialistlik kultuuritus suutnud murda ega kuigivõrd varjata tõeliselt idamaist ja ainulaadset usbeki olemust. Kahjutundega tõdesime, et üks nädal reisisiks Orienti on vähem kui liiga vähe.

HARRI INTS
MÄRT LÄÄNEMETS

Keset ööd ei saa und
Tõusen tinistan qin'i
õhuke kardin — peeglis hele kuu
värske tuul puhub põue
üksik metshani häälitse tühermaal
lind sidistab põhja pool metsas
lendleb ümber — vaevalt midagi näha
meel murelik süda üksildane kurb

*

Taevahobu tuleb loodest
tuleb sealt läheb itta
kevaded-sügised — pole pidet
rikkus-au — kuidas nad kestaksid
kirgas kaste varjab õied kaldal
kalk härmatis katab rohu väljal
hommik nagu ilus lapsepõlv
õhtu-loojak — vastik vanadus
sina pole sündinud kuningapojaks
mis saaks olla ikka ilus ja hea

*

Kaunite puude alla toov rada
idaaias virsikud ja plomid
sügistuul pillutab hernevarsid
nüüd on närbumise aeg
lilleilul on otsa saamas
saalirusudel kibuvitsad ja pajud
istu sadulasse ratsuta minema
ära Läänemäe jalale
oma keha ei pea ise ülal
kuidas veel armsat naist-lapsi
kalk härmatis katab rohu väljal
aasta saab läbi ja öeldakse LÖPP

*

Üks päev ja jälle õhtu
üks õhtu ja jälle hommik
näost kaob endine jume
eluhingus rauged ja kaob
põues keeb ja lõõskab
muutumised — üks teise järel
tuhandel toimetusel ei otsa ei äärt
mõttled-arutad — taipu ei jätku
jah kardad — viivu pärast
hingeke lendab keeristuulega kaasa
eluaeg käinud mööda õhukest jääd
kes teaks mis lõõmab su südames

Tõlkinud ja saatesõna kirjutanud
JAAN KAPLINSKI

EESTI AKADEEMILINE ORIENTAAL-
SELTS tänab hr. LEMBIT KANDIT suure
annetuse eest Eesti Orientalistika fondi.
Eesti Orientalistika Fondi arveldusarve nr.
on 700809 Tartu Kommertspangas.

Toimetaja: Märt Läänemets
Makett: Indrek Ude
Päise kujundus: Leonhard Lapin

Toimetuse aadress: 202400, Tartu, Tiigi 78, ruum II7,
tel. 3-08-05. Trükikoda „Oktoober“: Tallinn, Kreutzwaldi 24.
Ofsettrükk. Tellimise nr. 4550 Mahi 1 pg. Tiraaž 30 000.